

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Кіндюк Б.В.

*доктор юридичних наук, професор,
Тернопільський національний економічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю протидії злочинності, яка стала повсякденним явищем у сьогоднішній Україні. Розгляд історії кримінального права показує, що боротьба з цим небезпечним явищем у більшості випадків відбувається шляхом посилення кримінальної відповідальності, але такий підхід не дає позитивних результатів на практиці. З іншого боку, впливати на рівень злочинності можна за допомогою соціальних факторів, що дає можливість мінімізувати кількість скоєних злочинів. Виходячи з цього, є доцільним здійснити дослідження історії соціології кримінального права та розглянути результати досліджень науковців, які можуть стати основою для підвищення ефективності чинного законодавства.

Аналіз публікацій показує, що питання розвитку історії соціології кримінального права розглядали В. І. Бочкарьова, М. М. Гернет, Ю. І. Гривцов, О. В. Григор'єв, В. В. Касьянов, В. М. Нечипуренко, І. С. Ной, В. А. Номоконов, І. П. Рущенко. При цьому їхні публікації присвячувалися питанням загального розвитку кримінального права, розглядали підсумки численних дискусій, що супроводжували розвиток даної сфери юриспруденції, і лише фрагментарно торкалися історичних аспектів проблеми. З цієї причини матеріали, що є в наявності, потребують своєї систематизації і більш докладного вивчення.

Метою роботи є дослідження розвитку соціології кримінального права в дореволюційний період.

Викладення матеріалів дослідження треба розпочати з того, що, починаючи з 70-х років XIX ст., у різних країнах відбувається процес активізації інтересу суспільства до проблем злочинності та збільшується число фахівців, які займаються даною проблемою. Однією з перших праць, у якій розглядався вплив різних факторів на злочинність, була широко відома монографія Чезаре Беккарія «Злочин та покарання». Ця праця була початком наукового вивчення злочину і покарання та стала ідейною основою багатьох теоретичних розробок у сфері кримінального права. Італійській учений висловлював ідеї стосовно перевиховання злочинців і наявності в суспільства можливості за допомогою сім'ї запобігання злочинам.

Подальший розвиток соціології кримінального права відбувався у двох напрямках: а) праці російських дослідників; б) розробки західноєвропейських учених.

У дореволюційній Росії, на думку В. І. Бочкарьової, одним із перших юристів, що присвятили свої праці питанням соціології кримінального права, був проф. Московського університету М. В. Духовський (1849–1903 рр.) [1]. Цей учений вважав невірним «погляд на кримінальне право» як на науку, що вивчає тільки злочин і покарання, пропонував розглядати причину цього феномена та пов'язував його з несправедливим суспільним ладом. У наступний історичний період соціологічний підхід у кримінальному праві розробляли М. Д. Сергієвський, який критикував тюремне ув'язнення як основну міру кримінального покарання, та С. В. Познишев, що розглядав соціальні причини злочинності в загальнотеоретичному плані. Російський учений С. О. Муромцев (учень німецького юриста Рудольфа фон Єринга (1818–1892 рр.) запропонував ідею вивчення права як соціального явища. Інший талановитий учений, Б. О. Кістяковський (1868–1920 рр.), розробляв ідею соціології права, а М. М. Ковалевський (1851–1916 рр.) увійшов до історії соціології кримінального права як автор «ідеї еволюції» – поступового вдосконалення громадських установ та закону прогресу, який полягав у зростанні соціальної солідарності. Одним із перших досліджень у дореволюційній Росії, повністю присвячених цій проблемі, стала монографія М. М. Гернета «Соціальні фактори злочинності» (1906 р.), яка складалася з чотирьох розділів [2]. У цій праці М. М. Гернет одним із перших систематизував та виявив загальні особливості впливу різних соціальних факторів на рівень злочинності, таких як вік, стать, сімейне походження, спадковість, алкоголізм, раса, фізичні фактори, рівень життя, ціни на хліб. Результатом дослідження стали висновки стосовно того, що серед загального числа злочинів більшість учиняють чоловіки – 85%, більшість злочинів у вигляді крадіжки чинять особи у віці 14–21 рік, серед загального числа вбивств більшість припадає на осіб з низьким рівнем освіти, політичні злочини вчиняють особи у віці 25–40 років. Серед злочинів, які скоювали жінки у віці 20–40 років, найбільша кількість припадає на дітовбивство, проституцію. Серед загального числа злочинців приблизно 30% припадає на таких, що мали батьків – злочинців, алкоголіків, епілептиків, душевно хворих.

Серед учених, котрі досліджували соціологію кримінального права, одним із найбільш відомих у дореволюційній Росії фахівців був М. С. Таганцев (1843–1923 рр.). Учений відмічав, що кримінальна соціологія і кримінальна антропологія є складовими частинами двох самостійних наук – соціології та антропології. При цьому кожна з них доповнює науку кримінального права, використовує свій метод і має за мету конкретні цілі у зменшенні кількості скоєних злочинів.

У процесі дослідження історії соціології кримінального права важливе значення мала психологічна теорія права, яку запропонував Л. Й. Петражицький (1867–1931 рр.). Цей учений пояснював явище злочинності як наслідок правових переживань, що становлять реакцію організму на вплив навколишнього середовища і формують його поведінку. Ідеї соціології права, які розробляв цей учений, отримали свій розвиток у працях послідовників – Г. Д. Гурвича, П. Сорокіна, який емігрує спочатку до Європи, згодом у США. Ідеї Л. Й. Петражицького отримали своє продовження в працях американського юриста, декана юридичного факультету Гарвардського університету Р. Паунда (1870–1964 рр.). Учений розглядав

право як метод «соціальної інженерії» та зазначав, що він не здатний задовольнити інтереси всього суспільства, які Р. Паунд розділив на три групи: а) індивідуальні; б) суспільні; в) публічні.

Другим напрямом, пов'язаним з європейською школою, стали праці Е. Феррі, П. Туратті, Г. Тарта та інших науковців. Значний внесок у соціологію кримінального права зробили видатний італійський кримінолог Енріко Феррі (1856–1929 рр.) та видатний італійський юрист барон Рафаель Гарофало (1851–1934 рр.). З метою викладення своїх ідей у 1883 р. Е. Феррі підготував двотомну монографію «Кримінальна соціологія», яка стала основною науковою працею вченого та була видана кількома мовами. Підхід цього науковця ґрунтувався на соціологічних уявленнях, що склалися під впливом ідей Г. Спенсера та еволюціоністських доктрин. Учений запропонував теорію «мікроба», відповідно до якої на злочинця може перетворитися кожний із членів суспільства, що потрапив у певні умови в придатному для цього середовищі. На підставі цього Е. Феррі сформулював таку концепцію: середовище не в змозі породити злочин, якщо немає мікроба, з іншого боку, мікроб самостійно не зможе вирости, якщо не потрапить у придатне середовище. З метою зменшення кількості злочинів Е. Феррі пропонував установити «колективістський лад», досить близький за своєю структурою до соціалістичного, котрий здатний знищити бідність і обмежити боротьбу за багатство та привілеї. Інший дослідник, Р. Гарофало, був автором двох теорій, що торкаються причин злочинності, які багато в чому суперечили одна одній. Згідно з першою, злочинець відрізняється від інших членів суспільства відсутністю моральних якостей, а друга теорія ґрунтується на запереченні бідності як причини злочинності.

Новий період розвитку соціології кримінального права пов'язаний з ім'ям міланського адвоката, депутата італійського парламенту Пилипом Туратті (1858–1932 рр.). Цей автор у 1883 р. підготував невелику за обсягом монографію «Злочин і соціальне питання», побудовану на критиці наукових поглядів представників кримінально-антропологічної школи італійського лікаря-психіатра Чезаре Ломброзо і Наполеона Коляяні. У своїй праці П. Туратті доводив, що причини злочинності полягають у недоліках і несправедливому устрої суспільства, яке через свою недосконалість породжує протиправні явища.

Значний внесок у соціологію кримінального права зробив французький учений, директор статистичного бюро Міністерства юстиції Франції Габріель Тард (1843–1904 рр.). Розглядаючи питання про походження злочинності та закони розвитку цього небезпечного явища, Г. Тард створив теорію наслідування та навів приклади, які пов'язані з наслідуванням вожакам у тваринному світі, у злочинних угрупованнях, а також з наслідувальною поведінкою людини в натовпі. На думку французького вченого, на підставі цієї теорії пояснюється перехід злочинності від одних соціальних шарів до інших, із сільської місцевості до великих міст, з одних країн до інших, а також наявність зворотних процесів. При цьому Г. Тард вважав, що система злочинів змінюється з розвитком історії, а причиною злочинності є низький рівень матеріальної забезпеченості, культури та освіти населення. Відомий австрійський і німецький юрист-кримінолог Франц фон Ліст (1851–1919 рр.) був автором численних праць з кримінального права, розробляв методи боротьби зі злочинністю, запропонував класифікацію

кримінального права та визначив завдання кримінальної політики держави. Одночасно з цим проф. Ф. Ліст був депутатом пруського парламенту від Прогресивної народної партії та входив до складу засновників Міжнародного союзу криміналістів. Як ефективний захід протидії злочинності, Ф. Ліст пропонував проводити цілеспрямовану соціальну політику, що повинна зменшити криміногенний вплив бідності, умов життя та праці. Завдяки авторитету проф. Ф. Ліста серед юристів Міжнародний союз криміналістів включив до своєї програми тезу вченого про необхідність проведення реформ, полегшення соціальних умов життя населення та змін у політичному, економічному і соціальному устрої держави.

Список використаних джерел:

1. Бочкарёва В. И. Становление и развитие социологии права в России (вторая половина XIX – начало XX в.). Социология науки и технологий. – 2014. – Т. 5, № 2. – С. 39-48.
2. Гернет М. Н. Социальные факторы преступности / М. Н. Гернет // Университетская типография, Страстной бульвар – М. : 1905. – 215 с.

Кіхно А.О.

студентка,

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Зародження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб відбулось в момент коли для економіки держави більш важливе значення почали займати не окремі особи, а колективні суб'єкти. Це відбулося за умов капіталістичної формації. У цей момент особливо яскраво проявилась недосконалість законодавства з приводу регулювання діяльності колективних утворень, і науковці вирішили що заходів цивільного та адміністративного законодавства на даний момент недостатньо.

Сучасне кримінальне право більшості країн світу, що не признають можливості кримінальної відповідальності юридичних осіб було сформовано ще у період буржуазної революції, через те, що у той час в основу кримінальної відповідальності покладалось поняття вини, що було присутнє лише у фізичних осіб. З того часу особиста відповідальність що базувалась на основі вини отримала законодавче закріплення у більшості кримінальних кодексів світу, які у свою чергу замінили середньовічне законодавство. Цікаво зазначити, що в період середньовіччя хоча й не існувало інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, проте на практиці випадки притягнення колективних утворень до відповідальності були не поодинокими.

«Нове» законодавство визначило неприпустимим притягнення до відповідальності корпорацій. Така думка засновувалась на тому, що корпорація не наділена власною волею, а отже до неї не може бути застосоване таке поняття як вина, що стало обов'язковою умовою для настання відповідальності.